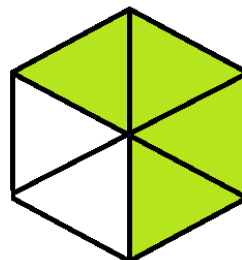

Parastās daļas

$$\frac{4}{6}$$

6 ir saucējs. Saucējs rāda, cik vienādās daļās figūra sadalīta.

4 ir skaitītājs. Skaitītājs rāda, cik daļas ir iekrāsotas.

Pamatjēdzieni

Papildreizinātāji: skaitļi ar kuriem daļa tiek paplašināta

Skaitlis, ar kuru daļa tiek saīsināta

$$\frac{5}{6} - \frac{1}{4} = \frac{20 - 6}{24} = \frac{14}{24} = \frac{7}{12}$$

Kopsaucējs

Lai **saīsinātu** daļu, daļas skaitītāju un saucēju dala ar vienu un to pašu skaitli

$$\frac{24}{36} = \frac{24:12}{36:12} = \frac{2}{3}$$

Raksta: $\frac{24}{36} = \frac{2}{3}$

Lai **paplašinātu** daļu, daļas skaitītāju un saucēju reizina ar vienu un to pašu skaitli. Daļu parasti paplašinā tā, lai iegūtu prasīto saucēju.

$$\frac{2}{3} = \frac{2 \cdot 4}{3 \cdot 4} = \frac{8}{12}$$

Raksta: $\frac{2}{3} = \frac{8}{12}$

Lai **jauktu** **sakitli pārveidotu neīstā daļā**, saucēju reizina ar veselo un pieskaita skaitītāju. Saucējs nemainās.

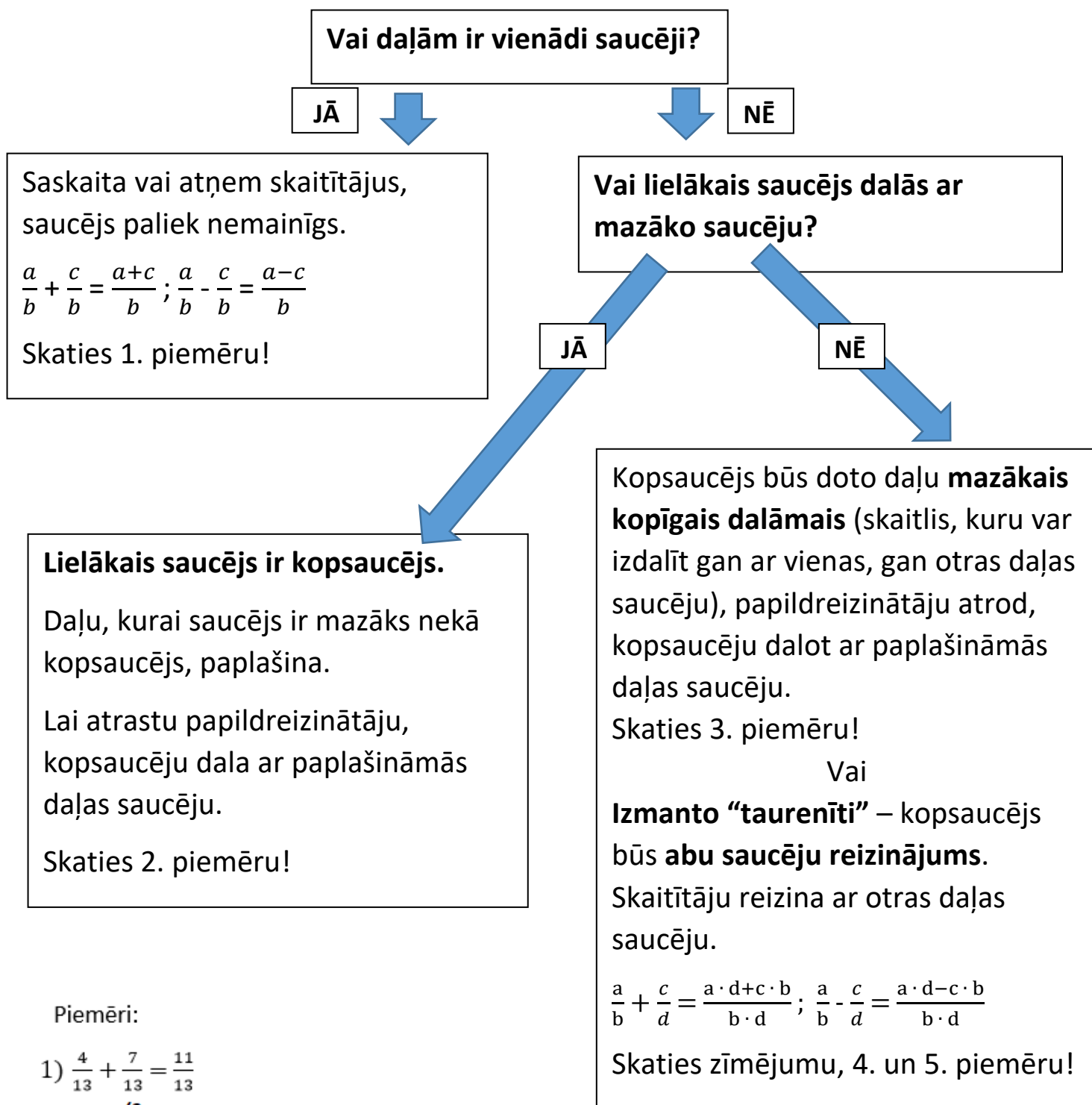
$$2\frac{3}{8} = \frac{8 \cdot 2 + 3}{8} = \frac{19}{8}$$

Lai **neīstu daļu** (skaitītājs lielāks nekā saucējs) **pārveidotu par jauktu skaitli** jeb **izslēgtu veselo**, skaitītāju dala ar saucēju. Iegūtais skaitlis ir veselis, atlikumu raksta skaitītājā, saucējs nemainās.

$$\frac{23}{8} = 23 : 8 = 2 \text{ atl. } 7$$

Raksta: $\frac{23}{8} = 2\frac{7}{8}$

Parasto daļu saskaitīšana un atņemšana (algoritms)

Piemēri:

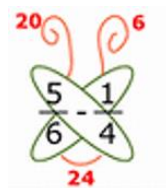
$$1) \frac{4}{13} + \frac{7}{13} = \frac{11}{13}$$

$$2) \frac{1}{8} + \frac{3}{4} = \frac{1+6}{8} = \frac{7}{8}$$

$$3) \frac{1}{8} + \frac{3}{6} = \frac{3+12}{24} = \frac{15}{24}$$

$$4) \frac{3}{4} - \frac{2}{5} = \frac{15-8}{20} = \frac{7}{20}$$

Taurenīša paņēmieni

$$5) \frac{5}{6} - \frac{1}{4} = \frac{5 \cdot 4 - 1 \cdot 6}{6 \cdot 4} = \frac{20-6}{24} = \frac{14}{24} = \frac{7}{12}$$

Jauktu skaitļu saskaitīšanas un atņemšanas piemēri

Lai saskaitītu un atņemtu jauktus skaitļus, vispirms saskaita vai atņem veselos un tad daļas, rīkojoties pēc iepriekš aprakstītā algoritma.

$$2\frac{4}{13} + 1\frac{7}{13} = 3\frac{11}{13}$$

$$5\frac{1}{8} + 4\frac{3}{4} = 9\frac{1+6}{8} = 9\frac{7}{8}$$

$$1\frac{1}{8} + 3\frac{3}{6} = 4\frac{3+12}{24} = 4\frac{15}{24} = 4\frac{5}{8}$$

$$7\frac{3}{4} - 2\frac{2}{5} = 5\frac{15-8}{20} = 5\frac{7}{20}$$

$$3\frac{4}{13} - 1\frac{7}{13} = 2\frac{4}{13} - \frac{7}{13} = 2\frac{4}{13} - \frac{4}{13} - \frac{3}{13} = 2 - \frac{3}{13} = 1\frac{13}{13} - \frac{3}{13} = 1\frac{10}{13}$$

Paskaidrojums 5.piemēram.

Vispirms atņemam veselos (3-1=2). Uzrakstam jauno izteiksmi.

Izmantojam atņemšanas stratēģiju (piemēram, 12-7 = 12-2-5): vispirms atņemam tikpat lielu daļu kā mazināmajā un tad atlikušo, lai kopā būtu atņemtas $\frac{7}{13}$: vispirms atņem $\frac{4}{13}$, pēc tam $\frac{3}{13}$.

Daļas atņemšana no viena vai vairākiem veselajiem

Lai atņemtu daļu no viena veselā, veselo pārveido par daļu, skaitītājā un saucējā rakstot tādu pašu skaitli, kāds ir mazinātāja saucējā ($1 = \frac{3}{3} = \frac{17}{17} = \frac{23}{23}$ utt.)

$$1 - \frac{7}{13} = \frac{13}{13} - \frac{7}{13} = \frac{6}{13}$$

Lai atņemtu daļu no viena vai vairākiem veselajiem, vienu no veselajiem pārveido par daļu un izpilda darbību

$$5 - \frac{7}{13} = 4\frac{13}{13} - \frac{7}{13} = \frac{6}{13}$$

Parasto daļu reizināšana un dalīšana

Reizinot divas parastās daļas, sareizina šo daļu skaitītājus; sareizina šo daļu saucējus

$$\frac{a}{b} \cdot \frac{t}{m} = \frac{a \cdot t}{b \cdot m} \qquad \frac{2}{13} \cdot \frac{4}{5} = \frac{2 \cdot 4}{13 \cdot 5} = \frac{8}{65}$$

Ja reizinājumu var saīsināt (dalīt vienu skaitli skaitītājā un vienu skaitli saucējā ar vienu un to pašu skaitli!), to veic šādi:

$$\frac{8}{9} \cdot \frac{3}{7} = \frac{8}{\cancel{9}^3} \cdot \frac{\cancel{3}^1}{7} = \frac{8}{21}$$

Reizinot parasto daļu ar veselu skaitli, daļas skaitītāju reizina ar veselo skaitli, saucējs paliek nemainīgs

$$\frac{a}{b} \cdot K = \frac{a \cdot K}{b} \qquad \frac{2}{13} \cdot 5 = \frac{2 \cdot 5}{13} = \frac{10}{13}$$

vai

veselo skaitli uzraksta daļas veidā (saucējā 1) un sareizina kā divas parastās daļas

$$\frac{a}{b} \cdot K = \frac{a}{b} \cdot \frac{K}{1} \qquad \frac{2}{13} \cdot 5 = \frac{2}{13} \cdot \frac{5}{1} = \frac{10}{13}$$

Dalot parasto daļu ar parasto daļu, pirmās daļas skaitītāju reizina ar otrās daļas saucēju, bet pirmās daļas saucēju reizina ar otrās daļas skaitītāju (jeb pirmo daļu reizina ar apgrieztu otro daļu)

$$\frac{a}{b} : \frac{t}{m} = \frac{a \cdot m}{b \cdot t} \qquad \frac{2}{13} : \frac{4}{5} = \frac{\cancel{2}^1 \cdot 5}{13 \cdot \cancel{4}_2} = \frac{5}{26}$$

Dalot daļu ar veselu skaitli, var rīkoties dažādi

Ja skaitītājs dalās ar veselo skaitli, skaitītāju **dala ar veselo, saucējs paliek nemainīgs.**

$$\frac{a}{b} : K = \frac{a:k}{b} \qquad \frac{10}{13} : 5 = \frac{10:5}{13} = \frac{2}{13}$$

Ja skaitītājs nedalās ar veselo skaitli, **saucēju reizina ar veselo, skaitītājs paliek nemainīgs.**

$$\frac{a}{b} : K = \frac{a}{b \cdot K} \qquad \frac{10}{13} : 5 = \frac{10^2}{13 \cdot 5^1} = \frac{2}{13}$$

Dalot daļu ar veselu skaitli vai veselu skaitli ar daļu, veselo var pārveidot daļā (saucēja 1) un tad izpildīt divu daļu dalīšanu

$$\frac{2}{13} : 5 = \frac{2}{13} : \frac{5}{1} = \frac{2 \cdot 1}{13 \cdot 5} = \frac{2}{65} \qquad 5 : \frac{2}{13} = \frac{5}{1} : \frac{2}{13} = \frac{5 \cdot 13}{1 \cdot 2} = \frac{65}{2} = 32\frac{1}{2}$$

Jauktu skaitļu reizināšana un dalīšana

Ja viens vai abi reizinātāji ir jaukti skaitļi, jauktos skaitļus pārveido neīstā daļā un tad sareizina. Ja iespējams, reizinājumu saīsina. Ja iegūta neīsta daļa (skaitītājs lielāks nekā saucējs), jāizslēdz veselais.

$$2\frac{1}{4} \cdot 3 = \frac{9}{4} \cdot 3 = \frac{9 \cdot 3}{4} = \frac{27}{4} = 6\frac{3}{4}$$

$$2\frac{1}{4} \cdot \frac{3}{5} = \frac{9}{4} \cdot \frac{3}{5} = \frac{9 \cdot 3}{4 \cdot 5} = \frac{27}{20} = 1\frac{7}{20}$$

$$2\frac{1}{4} \cdot 3\frac{1}{5} = \frac{9}{4} \cdot \frac{16}{5} = \frac{9 \cdot 16}{4 \cdot 5} = \frac{36}{5} = 7\frac{1}{5}$$

Arī dalīšanā jauktos skaitļus pārveido neīstā daļā un tad izpilda darbību. Ja iespējams, reizinājumu saīsina. Ja iegūta neīsta daļa (skaitītājs lielāks nekā saucējs), jāizslēdz veselais.

$$2\frac{1}{4} : 3 = \frac{9}{4} : 3 = \frac{9:3}{4} = \frac{3}{4}$$

vai

$$2\frac{1}{4} : 3 = \frac{9}{4} : 3 = \frac{\overset{3}{\cancel{9}}}{4 \cdot \underset{1}{\cancel{3}}} = \frac{3}{4}$$

$$3 : 2\frac{1}{4} = 3 : \frac{9}{4} = 3 \cdot \frac{4}{9} = \frac{\overset{1}{\cancel{3}} \cdot 4}{\cancel{9}_3} = \frac{4}{3} = 1\frac{1}{3}$$

vai

$$3 : 2\frac{1}{4} = \frac{3}{1} : \frac{9}{4} = \frac{\overset{1}{\cancel{3}}}{1} \cdot \frac{4}{\cancel{9}_3} = \frac{4}{3} = 1\frac{1}{3}$$

$$2\frac{1}{4} : \frac{2}{3} = \frac{9}{4} : \frac{2}{3} = \frac{9}{4} \cdot \frac{3}{2} = \frac{27}{8} = 3\frac{3}{8}$$

$$2\frac{1}{4} : 5\frac{2}{3} = \frac{9}{4} : \frac{17}{3} = \frac{9}{4} \cdot \frac{3}{17} = \frac{27}{68}$$